

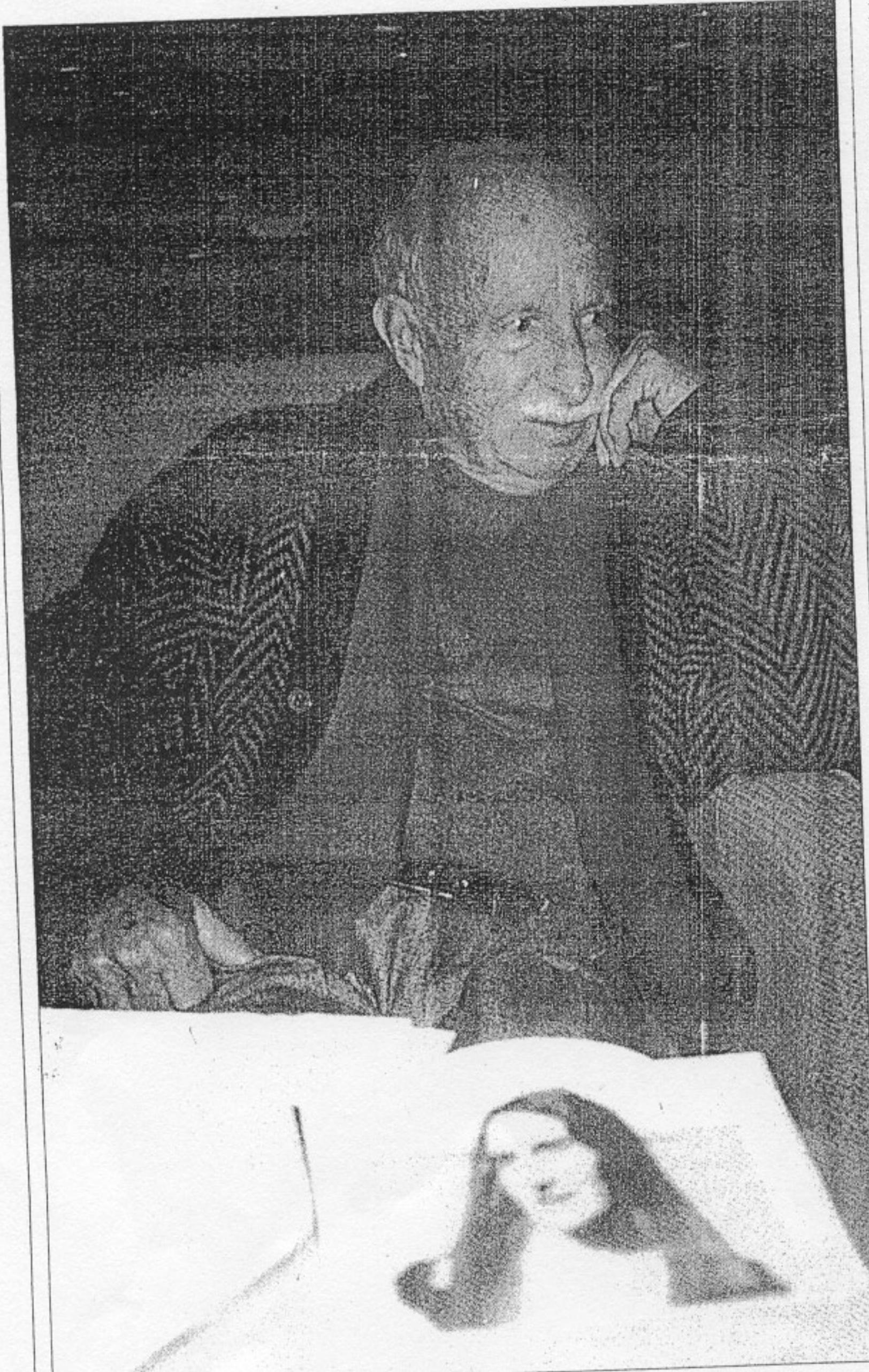
Fillo do pintor Francisco Miguel e de Syra Alonso

Xoán Ramón Fernández

'Foi un tempo duro que ainda non din esquecido'

• CARME VIDAL

CÚMPRENSE AGORA SESENTA ANOS DE QUE AS AUTORIDADES FRANQUISTAS PECHABAN, NA CORUÑA, A EXPOSICIÓN DO PINTOR FRANCISCO MIGUEL. O ARTISTA GALEGO FORA ASASINADO POLOS GOLPISTAS EN 1936, CATRO ANOS ANTES. A SUA COMPAÑEIRA, SYRA ALONSO, ERA MANCADA POLOS GOLPISTAS CANDO CONVIDABA A UNS MARIÑEIROS A VISITAR A MOSTRA. AS CICATRICES DURARON LONGO TEMPO NO SEU ROSTO. SYRA ALONSO MARCHOU ENTÓN COS SEUS TRES FILLOS PARA O EXÍLIO MEXICANO E DEIXOU ESCRITA A CRÓNICA DAQUEL TEMPO, UN RELATO DRAMÁTICO QUE SAIRÁ PUBLICADO EN MARZO NA COLECCIÓN MULLERES DE A NOSA TERRA. AGORA A OBRA DE FRANCISCO MIGUEL EXPONSENTE, NO QUIOSQUE AFONSO, NUNHA MOSTRA PRODUCIDA POLO CÍRCULO DE BELAS ARTES DE MADRID E A CANA CIDADE, NO QUIOSQUE AFONSO, NUNHA MOSTRA PRODUCIDA POLO CÍRCULO DE BELAS ARTES DE MADRID E A CASA DE DIEGO RIVERA E FRIDA KAHLO. O SEU FILLO XOÁN RAMÓN FERNÁNDEZ VOLVEU TAMÉN POR VEZ PRIMEIRA Á GALIZA, CONVENCIDO DA XUSTIZA QUE ENCERRA EXPOR A OBRA DE SEU PAI E PUBLICAR OS DIÁRIOS DE SUA NAI.



Xogaba na galería cun mono titi. As duas mulleres reunfanse na sala. De que falaban? "Non falaban, só choraban". Acompañaba á nai a visitar á viúva do artista Luis Huici, tamén asasinado en 1936. Xoán Ramón Fernández lembra a imaxe con grande claridade a pesar dos anos pasados. O relato prende na emoción a cada pouco. Está de novo na Coruña, a cidade que abandonou de cativo cando marchou para o exílio coa sua nai Syra Alonso.

Sorprende a memoria que fai que situe casas e ruas orientando a man, a xenerosidade coa que relata a vida dos seus pais, sabedor como é de que posue unha historia silenciada. Francisco Miguel e Syra Alonso marcharan a México –despois dunha estadia en Cuba e Paris– en 1926 e ali entroncaron con todo o mundo cultural daquel país emerxente. Convivian co artista David Siqueiros e a sua compañeira, a poeta Blanca Luz Brum nunha casa na que todo se compartia. "Cando vendian un cadro o importe ia para unha caixa comun. De supeto descobrían que non había cartos e tiñan que agardar a unha nova venda. Hai uns anos falaronme dun cadro que se vendía en Los Angeles que estaba colocado mediante bisagras sobre a parede porque nun lado pintara Francisco Miguel e no outro Siqueiros. Diante da escasez de material aproveitaran as duas partes" relata Xoán Ramón Fernández. Anos despois, en 1933, o casal decide volver cos seus tres cativos á Coruña, cidade na que se adivinaba un próspero rexurdir cultural e político. "Francisco Miguel era de esquerdas, como todos os intelectuais mexicanos daquela. Creo que debiu sentir a necesidade de volver pola euforia de entón. Tiña un grande amor por Galiza. Pechaba a ventá e pintaba o mar co faro da Coruña ao fondo. Ai está o cadro co ácio de uvas en lugar de froitas tropicais. Pinta dous cadros iguais, un feito en Taxco e outro na Coruña", explica o fillo.

Co tempo aquela travesía tornase nun camiño á inversa. Para Francisco Miguel será unha viaxe sen retorno e para Syra unha distancia que ben pronto había de de-

sendar. O 28 de Setembro de 1936 Francisco Miguel é paseado e enterrado de forma anónima no cemiterio de Bertoa. O seu corpo presentaba tres feridas de bala e as mans mutiladas. Syra Alonso vive todos aqueles días de forma trágica, peta en portas e tenta inutilmente salvar ao seu home condenado polos fascistas. E escreve con paixón os seus últimos días co pintor, aquela insopportábel sensación de estar collendo na cadea por última vez unhas mans que ao dia seguinte ían estar frias. "A morte de Francisco Miguel hai unha época na que Syra perde a razón. Péchase nun cuarto escuro e non ve nem fala con ninguén. Só lembra o que el lle dixerá: leva aos fillos a México, e así o fai" conta Xoán Ramón daquela etapa na que a diario visitaba á nai á pensión da Coruña na que vivía agardando con paciencia a sua resposta. Sentaba á unha beira da cama e non se movía até que Syra se decataba da sua presencia e lle facía un aceno agarimoso. Só entón Xoán Ramón marchaba para a casa da avoa que daquela acollería aos tres irmáns.

Visitaba á nai ao sair da escola. "Antes de entrar na clase comezaba a cantar o *Cara ao sol*, o himno fascista, e tiñamos que ter o brazo ergueito. Era para mim, que tiña oito anos, unha grande humillación que pasaron xa sesenta anos e ainda non din esquecido. Foi un tempo duro". Lembranza da nenez de Xoán Ramón Fernández, escena que emparenta coa única visita que fixo a seu pai preso. "Fun un dia a velo coa miña nai. Cando estiven diante del saudeino dándolle a man. El pediulle que non me levase máis"

Valente, "case temeraria", díños o fillo, Syra toma alento e marcha soa para Madrid co fin de conseguir a documentación precisa para marchar cos fillos a México. Que o maior entrase xa en quintas provocoulle fortes arrancos. A familia -Syra proviña da burguesía comercial coruñesa que non entendía esta nova teima da sua filla rebelde que se tiña casado cun artista- tenrou convencela de que desistira do intento e volvese á casa familiar. Resolta e con forza, Syra consigue os salvoconductos e marcha para México via Lisboa. "Vivímos de mirage. Syra compra os billetes de tren e unhas barras de pan e cruzamos a fronteira. Os poucos cartos que quedan agóchao nunha lámpara de baterías que é o primeiro que lle revisan os carabineiros. Chegamos a Lisboa sen unha peseta e conseguimos sobreviver vendendo dous cadros de Francisco Miguel e unhas acuarelas que eu pintaba daquela" conta Xoán Ramón dos días pasados na capital portuguesa. Naquelhas duras estadias volve revoltarse contra o brazo ergueito: "non tiñamos para comer antes de vender as miñas acuarelas e había un comedor para nenos españoles feito polo goberno franquista. Miña nai levounos a meu irmá más pequeno e más a min para que nos deran de xantar pero había que cantar o *Cara ao sol* porque se non non se comia. Son cousas que quedan na memoria". Xornadas tamén nas

(Continua na páxina seguinte)

(Vén da páxina anterior)

que, como unha miraxe, dá cun pintor americano que lles facilita o pasaxe no Serpa Pinto, unha das últimas embarcacións que se dirixen a América.

Escrita contra a dor

"Chegamos a Veracruz e imos a unha pensión e a mercar os billetes para México. Cando miña nai vai pagar o aluguer dos cuartos a muller non lle quere cobrar, e isto acontecia con moitos refuxiados que ali chegaban. Non só recibian un pequeno donativo do goberno senón a hospitalidade dos veciños" comenta Xoán Ramón Fernández. Alberto, o fillo maior, queda en cidade de México traballando. Sandro, o cativo, foi acollido por unha familia de diplomáticos mentres Syra e Xoán Ramón se dirixen a Actopán, unha pequena aldea, "cun clima tropical inóspito", na que a nai se adicá á facer traballo para a comunidade, en especial, de axuda sanitaria.

Os pasos que Syra Alonso dá despois da morte de Francisco Miguel mostran decisión pero, nen na mente do fillo, responden a un plano elaborado. Non ten explicación así de como dán en Actopán, unha aldea da que ela "se namora, como da sua xente". "Son todas probas do seu valor, como a impresionante narración cando conta como Francisco Miguel lle comunica na cadea que no tellado da casa de Santa Cruz están os carnets dos compañeiros da CNT e ela se lanza na noite a queimados. Nos días nos que fusilaban á xente vai na noite e agarda a que se faga o dia para eliminar calquier documento comprometido". En Actopán escribe a última parte dos seus diarios. As outras duas están asinadas en Tordoia. "Escrebia como catarse, para sacar fóra todo aquilo que lle producía tanta dor. Falaba do que acontecería no 36. Non era quen de esquecer o dia no que se organiza unha exposición despois de meu pai ter morrido e Syra se reúne cos mariñeiros nunha taberna na Marina para convidalos a que asistan á exposición e que a sua presencia fose unha protesta pola morte de Francisco Miguel. A dona da taberna era viúva dun fusilado e a garda civil báttelle a ela e ás suas fillas e bota aos pescadores fóra. A Syra péganlle coa culata dun fusil no nariz e deixanlle unha cicatriz. Eu digo que son duas as que lle fixeron: unha no nariz e outra na alma. A exposición foi clausurada ao dia seguinte". O relato é ainda máis intenso cando Xoán Ramón Fernández mostra a emoción de ter agora, á fin, aberta na Coruña a exposición da obra de seu pai.

Xoán Ramón Fernández tardou en ler os diarios da sua nai. "En moitas ocasións sentíme con eles, pero na terceira páxina os ollos nublábanse. Pechaba e os gardaba. Pensé que ela quería e sabía que algún dia se tiñan que publicar". Esa é a sua vontade porque entende que ao igual que en 1933 foran os pais os que o baixaron do Cristóbal Colón na sua volta de México, agora é el o que "volve con eles da man á Coruña, por xustiza e para deixar testemuña de todo o que aconteceu". ♦

POUCO ANTES DE VIR PARA A CORUÑA PARA ASISTIR Á INAUGURACIÓN DA EXPOSICIÓN DE FRANCISCO MIGUEL, XOÁN RAMÓN FERNÁNDEZ RECEBIA EN MÉXICO UNHA CARTA ENVIADA DESDE A GALIZA QUE RELATABA O ASASINATO DE SEU PAI. QUEN ASINA A

CARTA ESTABA NAQUEL DIA NO LUGAR DOS FEITOS E DÁ OS NOMES DOS "PASEADORES" E DA TENSIÓN DAQUELAS XORNADAS. SÓ É AGORA QUE ESTA TESTEMUÑA PUDO ENTRAR EN CONTACTO CO FILLO DE FRANCISCO MIGUEL E FACERLE CHEGAR AS SUAS INTENSAS LEMBRANZAS.

'Coidei ter a mente fresca... perdoade que levante recordos'

12 de novembro de 1999

Sr. Dn. Xoán Ramón Fernández Alonso en México.

Benquerido amigo:

Días pasados, indicárame o meu fillo que visitaría Galicia [...] Teríame gustado moito charlar con Vdes. e levarlos ao lugar de duas casñas de labradores e chamadas do Couto Pastoriza onde con pistola facilitada pola Garda Civil, balas da mesma procedencia e ainda máis... tamén facilitados pola Garda Civil... os inocentes, artistas, intelectuais, mestres e persoas de ideais humanistas... habían de "pasear" os asesinos das madrugadas... No caso do voso pai o seu "paseador"... foi Martin Vieitez... Martín... e xusto, na madrugada que cita a vos nai... este asesino: Martin Vieitez... que non tiña segundo apellido e usaba, como segundo o seu nome de Martin.

Dicía que xusto a menos de 500 metros da súa vivenda no "Barreiro" de Meicende (Arteixo), naquela noite repito con armamento da sublevada Garda Civil, balas e presos... que antes tiña "presos" entre os cabalos... das cortes do "benemérito" e "glorioso" corpo armado.

Así o desalmado Martin Vieitez... acabou naquela noite coa vida do voso pai e artista Francisco Miguel... e camiñando... como dez minutos ou menos afinda... na súa casinha de pranta baixa e coa muller e seis fillos, dormía xa pracidamente, ao pouco de dar conta de media botella de coñac, que sempre tiña na modesta mesiña de noite que tiña na cabecera da súa cama, que era vista desde a porta da entrada a man esquerda.

Naqueles arredores, Mazaído, Bens, Meicende Pastoriza, Arteixo, Paíso-saco, Laracha... solían aparecer maltratados os corpos de aqueles homes de ideas liberais... (e cal herbas malignas dun labrador, habería que eliminar)... iniciárase unha Cruzada hacia un Imperio... como na Idade Média, para facer Grande a unha puta Patria de "garbanceros" que os ideais que os moveron foron... o "pucheiro" da súa familia e os de más a pasar fame.

Voltamos as primeiras horas da ma-

ñán do seguinte dia... no que as leiteiras do Val de Loureda e os colleiteiros das piñas dos piñeirais de Lanas (Arteixo) viñan cos seus burros ben cargados de xertos de leite ou con grandes sacos de piñas xa abertas e enxoiadas... para prender o lume nas casas dos bairros populares e humildes da Coruña... Así sobre as oito da mañá na que pasaban vindo cara a cidade... por Pastoriza e baixando a pronunciada costa... chegaban e xa case rebasando o Couto... á beira esquerda había o cadáver dun home... en voz baixa e a persoas coñecidas ían dicindo... que saltaba enriba daquel morto, un fillo de Martin Vieitez Martin... e de cindo "este mexicano revolucionario que viu a España a facer a revolución cauzouno o meu paí...!!"

Aquel home pasado o tempo hilvanou o seu nome co corpo de Francisco Miguel Fernández Moratinos. E desde entón coidei de ter a mente fresca... para que no mañá se fixese xustiza...

Así cando pasaba por aquelas casas cobrando recibos [...] nunha ocasión que non estaba a señora e dando varias veces a voz reclamo "¡Recibo..." e apesar de ouvir ronquidos que saían da parte esquerda daquela modesta casinha de pranta baixa... ao fin os interrumpían... e nun calzón dos chamados "circulars" que se ataban case á altura dos tobillos e descalzo saliu... ¡Aquél fillo de puta... irado e coa súa pistola e poñéndomla na frente... dícia: "Tí quem es...?" "Son o cobrador...!" "Digo de quem es..." Díxeo que era fillo de [...] meu tío [...] porque el era persoal sá e católico practicante... entre tanto meu pai era librepensador e conselleiro de todos cantos labradores e traballadores solicitaban as súas orientacións... polo tanto coñecido nos arredores e entornos... E se dixera o nome do meu pai posiblemente non as contase hoxe.

O fillo de Martin... chamado tamén Martin... posiblemente non chegou a viver tres meses máis daquel tristísimo espectáculo que contaban as leiteiras do Val de Loureda (Arteixo) e os "Piñeirais" de Lamas... tamén de Arteixo. Unha tise gallopuante unha tuberculose gallopuante... levouno... facendo xustiza e evitando á vez soportar a outro asasino máis.

O "paseador" Martin Vieitez Martín...

Dille Berce ao Inimigo

É o narrador o rei no país da poesía?

A poesía é o xénero fundacional da nosa literatura. Estamos diante dun tempo de renacemento lírico con centos de poetas en activo e novas iniciativas de promoción e popularización. Agroman as antoloxías, mesmo de traducións, dos máis destacados autores. Os críticos coinciden en louvar a pluralidade de voces e a coincidencia xeracional. Afirmacións todas que se repiten a cada pouco cando a poesía se converte en tema de debate. Acontece logo por exemplo que, á hora de escoller, como pasou no número 916 deste xornal, as mellores obras do século XX a penas aparecen títulos de obras poéticas. Os críticos inclínase con claridade pola narrativa. Das tres veces que aparece mencionado Méndez Ferrín, louvado en especial como poeta, en duas se sinalan títulos de narrativa. Tampouco teñen moita entrada o ensaio e o teatro, xéneros que semellan ter que pedir permiso para seren considerados literarios. É este un país de poetas? As liñas deseñadas polo mercado son as que governan a riqueza literaria? Son os narradores escritores de luxo xenéricos? ♦

aínda polos anos 1950 vivía no mesmo lugar de "Barreiro" Meicende (Arteixo), nunha casita de pranta baixa e a porta de dous corpos... na súa entrada, que abrindose á parte superior... e a inferior cerrada con pasadizo... podía saber si había parte da familia dormida e observábase desde fóra parte dos interiores etc... Xa correra había anos que ao Martin a Garda Civil... lle retirara aquel pistolón de reglamentación só no Exército e na Garda Civil daquelas tempas... pero afida os temores do povo e veciños facían gardar a viña ou o bulto... xa mal vestido... alcoolizado... soia ir a tomar os viños tintos... a unha baixa que había en Sobrado (Meicende)... a onde entre outros tamén acudían dous irmás chamados Rabuñal... eran albanés e traballaban na Construcción na Coruña... e dia si e outro tamén ou non... armábanlle a gresca e molíano a puñetazos... voltando aquel "Paseador" á súa casa con moratóns de cada vez que Rabuñales a emprendían co indispensábel Martin... (naturalmente sempre foi por motivos de borrachos)... pero sabíamos que eran os seus veciños os Rabuñal... como tiñan sido calquer outros... os que lle saíran aquelas iras... para lembrarle a aquel desalmado Martin as súas fechorias.

[...] Felicitá da miña parte ao voso irmán Alberto... aquél neno entón que fixo o primoroso debuxo da "cárcere do seu paí"... nel recofeo o Cuartel da Garda Civil, no que nun ángulo que había baleiro ao carón do cuartel poucos anos antes do alzamento dos renegados, construiranse as cadradas, espacio entre o cuartel e a praza de Tous, que identificou no debuxo de Alberto. A súa redondez na parte alta do edificio da cara dereita do debuxo. Así no mañá facer a corrección citando cárcere cuartel da Garda Civil (posiblemente se ao voso paí o ingresaran no Cárcere modelo, cercana á Torre de Hércules, onde estiviera días antes e logo voltaron a prender... Entre tanto o cárcere estaba controlada polo Exército altado. Entre eles había un trato distinto... non moi máis..., pero a Garda Civil estaba controlada polos máis desalmados gardas civís e mando e tiña grande influencia os falanxistas.

Dicírvois tamén que nunha primeira indagación días pasados na Coruña pasei ao meu fillo diversos telefonos

das familias onde estarán hoxe as obras de arte vendidas polo voso paí na Exposición que deu realizar na Coruña ben a finais do ano 1935 ou primeiros meses do 1936.

Tamén dicír que non tratei a voso paí... sen embargo o meu irmán [...] Xosé Antonio Boedo, (irmán do Cantor Puchu Boedo); o artista Luis Seoane; Luis Huici... e outros republicanos e liberais coincidiron no mesmo dia concentrándose no Governo Civil da Coruña... naquel dia de Xullo de 1936. Eu contaban con 17 anos... e gardei as pistolas e escopetas... metidas nun peixe de coiro... e pasados tantos anos... alá polos 1950 funnas a buscar enmedio da silveira e toxal que medrara. Levei outro impacto de tristura. A ferraxe inutilizára... e por entre as fendas do coiro penetran as raíces da vida neste caso silvestres.

Perdoade que levante recordos, pero se ben doeranlos tamén saberedes algúns cercano o nome do "paseador", se ben executor nunha madrugada de voso paí, no fondo foi máis asasinio a Garda Civil, por canto de dia ou de noite procedía a prender nas persoas liberais republicanas, facilitaba logo armas, munición e vidas, homes e mulleres para acabar con eles. Despois de días con trato infame metidos entre caballos dun cortello.

Foron os caballos máis Humanistas que os humanos...!!! Poderedes lembrar sempre e coa certeza de que voso paí viu nos caballos un acougo daquela incertidume e sofrimento.

Concluo. O lugar de Bertoa se ben deron ir nunha camioneta logo ao dia seguinte ou días de exposición dos mortos... dícia que posiblemente nunha camioneta os foran trasladando algúns e entre eles ao parecer ao lugar de Bertoa (cercano a Carballo) 33 Kms distante da Coruña. Desde onde arrancan os relatos da vosa sufrida nai.

Eu sempre crín que a noticia do Mexicano asasinado no Couto de Pastoriza (Arteixo) chegaría ás vossas familias, e a vós nenos como chegou a través das vendedoras de hortalizas de Bens aos familiares de Luis Huici. Afinda nisto chegou o engano da Garda Civil: de privar ver ao seu marido morto á vosa nai. ♦

Xosé Manuel Sánchez Rei

Se o vós por ben teverdes

"Premio de Ensaio"

Ricardo Carvalho Calero

Concello de Ferrol



EDICIONES
LAIOVENTO

ENSAYO

Rúa do Hórreo, 60. Apdo. 1072. 15702 Santiago de Compostela.
Tels.: +34 986 642 092. Fax: +34 981 572 239
Correo electrónico: laiovento@interbook.net / Local na rede: //www.laiovento.com